

ПРИНЦИПИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОЗИЦІЙ “ЗМІШАНОГО” СИНТАКСИСУ

Жаборюк О. А.

Сучасна лінгвістика сьогодні ще далека від статусу цілісної (єдиної) наукової системи. Вона являє собою “симбіоз” різних ідей, теорій, тенденцій та шкіл, які, з одного боку, “борються” між собою “за виживання”, а з іншого — доповнюють одна одну в процесі дослідження різних аспектів мови.

Опинившись у ситуації, коли жодна з систем, взятих окремо, не “спрацьовує” при аналізі великого за обсягом фактичного матеріалу, дослідник (хоче він того чи не хоче), змушений залучати до аналізу не одну якусь, а кілька теорій одночасно, в залежності від мети та об’єкта дослідження.

Слід відзначити, що подібна практика — практика поєднання в дослідницькій роботі кількох теоретичних систем — все частіше помітна в лінгвістиці і дає досить ефективні результати. В. М. Ярцева вживає для визначення такого методу навіть специфічний термін “змішаний” синтаксис [6, 5].

Найбільш відомим у сучасній лінгвістиці і найбільш оптимальним засобом досягнення позитивних результатів є поєднання традиційної синтаксичної платформи (в широкому розумінні цього поняття) з добре випробуваними методами структурної лінгвістики, якими є метод дескриптивного аналізу та дистрибуція (Р. Кверк, Р. Клоуз, М. М. Егреші, О. А. Жаборюк та ін.)

Пояснюється це, на наш погляд, тим, що традиційний синтаксис, як одна з найдавніших і, до того ж, — випробуваних часом лінгвістичних традицій є, хоч і не бездоганним, та все ж своєрідним фундаментом, базою сучасної лінгвістики. Адже саме в межах традиційного синтаксису ведуться дебати щодо певних лінгвістичних явищ, саме з традиційним синтаксисом, його “апаратом” зв’язуються теоретичні засади більшості новітніх синтаксичних теорій. Що ж до структуралізму, то перевагою його методів є висока наукова об’єктивність. Маючи

загальносеміотичний характер, вони, ці методи, добре “накладаються” на інші синтаксичні системи, на традиційний синтаксис зокрема.

Однак, ставши на позиції “змішаного” синтаксису навіть у його вищеописаній формі, дослідник потрапляє у справжній “вир” точок зору, дефініцій, класифікацій, “маніпулювати” якими, внаслідок їх суперечливості, а іноді й несумісності, надзвичайно важко. Найчастіше доводиться покладатися в таких випадках при вирішенні “проблеми вибору” тієї, чи іншої точки зору на свою інтуїцію — просуваючись у дослідженні навмання. На жаль, інтуїція не завжди є надійним “дороговказом”. Йдучи таким шляхом, дуже легко можна помилитися, і це знижує ефективність дослідження, достовірність здобутих результатів.

Власний досвід допоміг нам виробити певні принципи загальнонаукового та лінгвістичного плану, спираючись на які можна вийти з таких складних ситуацій. Такою ситуацією, зокрема, є дослідження з позицій “змішаного” синтаксису.

Зупинимось на цих принципах докладніше.

1. Принцип первісного визнання відносної об’єктивності всіх точок зору обраної теоретичної платформи. Згідно з цим принципом, кожна точка зору володіє певною мірою об’єктивності. Разом з тим, враховуючи фактор відносності, ми маємо право віддати перевагу одній точці зору перед іншою, звичайно, обґрунтувавши цей вибір.

2. Принципи рівневого об’ємного аналізу в синтаксисі. Цей принцип, як відомо, є домінуючим у сучасній лінгвістиці, зокрема, в структурній. Останнім часом помітно зросло число прихильників цього методу і серед “традиціоналістів”, які звертаються до нього як до засобу, що значно розширює можливості синтаксичного аналізу, збільшує його ефективність. Щоправда, застосовується цей принцип не завжди переконливо і результативно. Так, не зовсім послідовною здається нам, зокрема, концепція рівневого аналізу, яку пропонують Н. О. Кобріна та її однодумці, згідно з якою доцільно виділяти тільки два рівні синтаксичного аналізу — рівень речення та рівень фрази [19, 29—30].

У чому ж прорахунки цієї, на перший погляд, стрункої теорії? Перш за все, в кількості рівнів, які автори вбачають в ієрархії будови синтаксичних структур. Насправді ж таких рівнів значно більше. “Дерево залежностей”, як наочно свідчить зображення аналізу окремих висловлювань, може сягати “в глибину” на значно більше ступенів, аніж це стверджують вищезгадані автори [12, 6—39].

Чи “спрацьовує” цей принцип рівневого аналізу на практиці? Прослідкуємо це, аналізуючи конкретні випадки. Візьмемо, для прикладу, відрізок мовлення *She was quick to understand* [10, 63]. Проблематичним в цьому випадку є елемент *to understand*. Згідно з досить поширеною в традиційному синтаксисі точкою зору, цей елемент кваліфікується як додаток [10, 63; 9, 250]. Структуралісти та деякі представники так званого “змішаного” синтаксису вважають його частиною присудка — комплементом до предикатива [11, 310—311]. Суть розбіжностей, як бачимо, зводиться до питання, на якому саме етапі аналізу слід розглядати цей елемент — на “рівні речення”, чи “на рівні фрази”?

Намагаючись примирити ці дві несумісні точки зору і не відступити при цьому від традиційної позиції, Н. О. Кобріна допускає логічну помилку. Твердячи, що на рівні речення другорядні члени можуть модифікувати або ж комплементувати не тільки підмет та присудок в цілому, але й їх складові, Н. О. Кобріна

тим самим ототожнює частину з цілим. Інакше кажучи, тут маємо порушення одного з основних законів логіки — закону тотожності: $A = A$ [2, 118—120].

Отже, ця точка зору є логічно вразливою, бо принцип рівневого аналізу (на якому вона базується) не відтворює дійсних ієрархічних відношень між синтаксичними елементами цього відрізка мовлення, а “закладений” в неї штучно.

Зважаючи на це, ми віддали перевагу іншій точці зору, згідно з якою елемент *understand* є комплементом предикатива і яка не передбачає паралельного статусу цього елемента як прямого додатка на рівні речення. В цій гіпотезі логіка ієрархічних відношень витримана послідовно, що добре видно на їх графічному зображенні методом “китайських коробочок”, який широко використовували в практиці аналізу Ч. К. Фріз та інші лінгвісти [12, 56—57]:

Перший поділ, як бачимо, пролягає між підметом та присудком (*She // was quick to ...*, відповідно), другий — між основними компонентами присудка — дієсловом-зв’язкою та предикативом (*was // to understand*) і тільки на третьому рівні синтаксичного аналізу виділяється елемент *to understand*, як комплемент до предикатива.

Таким чином, обираючи певну точку зору, ми враховували, чи базується вона на принципі рівневого аналізу, наскільки послідовно рівневий аналіз у ній витримано.

3. Принцип якнайбільшої нейтральності при виборі точки зору. Як свідчить уже сама назва, цей принцип має відносний характер. Найбільш повно цей принцип застосовано до досліджуваної нами структури *be + -ed*, зокрема, в її формальних записях. Так, наприклад, запис *be + -ed*, який ми пропонуємо, відзначається більшим ступенем нейтральності, ніж загальноприйнятий *be + P II*, бо *P II* (дієприкметник II) — це вже певний “натяк” на статус структури загалом. У синтаксичних формулах моделей, підмоделей та ін., замість *de + -ed*, для більшої зручності, ми вживаємо символ “x”. Цим самим ми підкреслюємо, що *be + -ed* — “невідома величина”, статус якої ще має бути визначеним. Так, модель *s + Px* слід “читати”, як “підмет”(S) + присудок (P), виражений структурою *be + -ed*”.

Якнайбільш нейтрально ми намагались підходити і до елементів, статус яких знаходиться в синтаксичній залежності від статусу *be + -ed*. Ми маємо на увазі, перш за все, іменний елемент (або іменну фразу) в постпозиції до структури *be + -ed*. Загальновизнано, що в випадках, коли *be + -ed* є формою пасиву (тобто дієсловом), цей елемент виступає як додаток. Коли ж структура *be + -ed* — іменний складений присудок, то точки зору на статус постпозитивного іменного елемента розходяться. Одні вважають його додатком [10, 63, 9, 250], інші — складовою частиною присудка, а саме — комплементом до предикатива [11, 310—311].

Як бачимо, визначити статус іменного елемента у постпозиції до структури *be + -ed* можна тільки при умові повної ясності про статус самої структури. Оскільки статус структури *be + -ed* є саме тією проблемою, яку ми маємо вирішити, то, віддаючи данину одній з традиційних точок зору, ми позначили постпози-

тивний іменний елемент до *be + -ed* символом “О”, що означає додаток. З огляду на умовність цього позначення, ми взяли цей символ в лапки: “О”. Отже, доти, поки статус самої структури залишався невизнаним, ми користувалися при записі синтаксичних формул, які містять іменний елемент в постпозиції до структури *be + -ed*, символом “О”.

Зберігати нейтральність аналізу нам певною мірою допомагало й звертання до морфології. Це теж є однією з особливостей “змішаного” синтаксису. Так, в окремих випадках дискусійний з точки зору синтаксису елемент ми визначали тільки морфологічно. Це позбавляло нас необхідності приєднатися до певної точки зору та її обґрунтовувати. Ця позиція є досить поширеною, особливо в зарубіжному мовознавстві [7, 190—193].

Слід зауважити, що принципу нейтральності ми дотримувались, в основному, у випадках, які могли вплинути на визначення граматичного статусу досліджуваних структур — структури *be + -ed* та $(be + -ed)_O$. В інших випадках, коли такої “загрози” не було, ми умовно ставали на точку зору, яка здавалася нам більш зручною для аналізу.

4. Принцип послідовності у дотримуванні вже обраної точки зору. Цей принцип найпростіший за змістом. Суть його в тому, щоб обрана точка зору “пронизувала” все дослідження; інакше порушується теоретична цілісність роботи, зменшується об’єктивність її результатів.

5. Принцип “відносної вартості” компонентів синтаксичної структури (побудови). Відношення гіпотаксису (підрядності) та паратаксису (сурядності) є, як відомо, центральними в синтаксисі. Вони органічно притаманні будь-якому синтаксичному утворенню. Але поряд з цими, так би мовити, “абсолютними” відношеннями, можна виділити й тип залежності, який зумовлюється метою дослідження і є, в зв’язку з цим, умовним. Назвемо його “принципом відносної вартості”. Згідно з цим принципом, основна увага дослідника “фокусується” на певній синтаксичній одиниці (або структурі), всі інші беруться до уваги тільки настільки, наскільки це необхідно для розв’язання проблем, пов’язаних з “центром” дослідження. Цей тип залежності може “накладатися” на “абсолютний”, або з ним не збігатися; але як би там не було, без урахування обох типів відношень — суб’єктивного та об’єктивного — серйозне наукове дослідження неможливе.

Принцип “відносної вартості” знайшов найповніше втілення у методі дистрибуції, який передбачає обов’язкове виділення “ядра” структури та елементів його безпосереднього оточення. Основна ідея цього методу полягає у встановленні дистрибуції ядра, тобто суми всіх можливих синтаксичних відношень, в які воно може вступати з елементами свого безпосереднього оточення [8, 26]. Саме дистрибуція визначає сутність синтаксичної одиниці — те, що зумовлює її відмінність від інших синтаксичних одиниць.

У процесі свого розвитку метод дистрибутивного аналізу зазнав певних змін. Класичне визначення дистрибуції стало більш містким. Все частіше під дистрибуцією лінгвісти розуміють не тільки сукупність синтаксичних відношень, в які вступає ядро з елементами свого оточення, але й саме ядро як таке, його властивості. “В наші дні для лінгвістів усіх шкіл і напрямків, — вказує, зокрема, французький лінгвіст М. Мамудян, — визначення тієї чи іншої мовної одиниці базується не тільки на відношеннях, які пов’язують цю одиницю з іншим (тобто на

врахуванні місця цієї одиниці в системі мови), але й передбачає також і фізичні характеристики цієї одиниці” [3, 33]. Більше того, в лінгвістичний обіг вводяться такі поняття, як зовнішня та внутрішня дистрибуція [4, 26]. Під зовнішньою дистрибуцією розуміється сукупність синтаксичних зв'язків ядра (тобто, термін “зовнішня дистрибуція” збігається, по суті, з класичним визначенням дистрибуції), під терміном “внутрішня дистрибуція” — лексичне “наповнення” ядра [4, 26]. Обидва терміни були запозичені та запроваджені в практику науковою школою проф. А. К. Корсакова. При цьому термін “зовнішня дистрибуція” залишився без змін. Що ж до “внутрішньої”, то зміст цього терміну значно розширився — він став означати комплексний лексико-морфологічний аналіз властивостей ядра [1, 23—24].

Таке трактування дистрибуції видається нам найбільш прийнятним, воно передбачає всебічний аналіз досліджуваної синтаксичної одиниці. Саме його ми взяли на “озброєння” в процесі дослідження англійської структури *be + -ed*.

Резюме

Автор розкриває зміст розроблених ним принципів загальнонаукового та лінгвістичного плану, спираючись на які можна підвищити ефективність досліджень у межах “змішаного” синтаксису.

Список цитованої літератури

1. Жаборюк Е. А. Категория результативности в современном английском языке в сопоставлении с немецким: Дис... канд. филол. наук. — Одесса, 1979. — 223 с.
2. Кириллов В. И., Старченко А. А. Логика: Учебное пособие для юридических вузов. — М., 1987. — 217 с.
3. Мамудян М. Лингвистика. Пер. с фр., — М., 1985. — 170 с.
4. Хлебникова И. Б. О границах морфологии и синтаксиса // Филологические науки. — 1965. — № 4. — 124—132 с.
5. Эгреши М. М. Дескриптивный анализ распространенной формы перфекта настоящего времени в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук. — Ужгород, 1968.
6. Ярцева В. Н. Предисловие // R. Quirk, Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. University Grammar of English. — М., 1982. — P. 1—4.
7. Close R. A. A Reference Grammar for Students of English. — М., 1979. — 342 p.
8. Harris Z. S. Distributional Structure // Linguistics Today, 1995. — P. 26—42.
9. Kaushanskaya V. L., Kovner R. L., Kozhevnikova O. H. et al. A Grammar of the English Language. — Л., 1967. — 319 с.
10. Kobrina N. A., Korneyeva E. A., Ossovskaya K. A., Guzeyeva K. A. An English Grammar: Syntax. — М., 1986. — 159 с.
11. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A University Grammar of English. — М., 1982. — 390 p.
12. Stuart A. H. Graphic Representation of Models in Linguistic Theory. — Bloomington and London: Indiana University Press, 1976. — 160 p.